

An attempt to find out the problems and to see the perspectives of involving the objects of cultural legacy into tourist processes was made; the importance and actuality of involving the cultural monuments connected with Taras Shevchenko's name into tourist activities was confirmed. The steps concerning preserving and improvement of their state and their usage in the tourist excursion activities were introduced.

The ways of the further regional tourist development through the formation of integrity complex which includes cultural monuments protection and nature protection were determined.

It was marked that cultural potential of the monuments to T. Shevchenko as a resource for tourist activities is the most effective; it has priority value for tourist development in the Cherkassy region.

Key words: tourist resource, tourist, memorial museums, the monuments to T. Shevchenko, government program «the Gold horseshoe of the Cherkasy region», tourist centre.

Надійшла до редакції 5.11.2016 р.

УДК 008:[727:069](477)

КУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-МЕМОРІАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ПОЛЕ БЕРЕСТЕЦЬКОЇ БИТВИ»

Адамчук Катерина Дмитрівна, магістрант кафедри культурології і музеєзнавства, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне
adamchuk.nazariy@gmail.com

Наведено огляд публікацій, в яких досліджено створення, розвиток та діяльність Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви», описано основні його знахідки, меморіальні об'єкти та інші пам'ятки, що становлять основу функціонування музею, їх історію, значення та роль в історії української культури. Крім того, у статті вивчено вплив соціальних та політичних процесів у суспільстві на розвиток музею, як соціально-культурного інституту.

Ключові слова: архітектурно-меморіальний комплекс, Церква Георгія Переможця, храм-пам'ятник, церква Святого Михаїла XII ст., музей-заповідник.

Постановка проблеми. Музейні установи, незалежно від їх типу, в усі часи виконували в суспільстві роль своєрідних сховищ інформації. На прикладі історії створення та розвитку Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» здійснено спробу визначити, як забезпечити успішне виконання головних завдань, що стоять перед музеєм, як установою культури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані з історією створення та розвитком Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» достатньо висвітлені сучасні дослідники: історик-архівіст В.Рожко, Г.Бухало, краєзнавці Г.Лотоцький, Т.Назаришина, С.Прокопчук, А.Познікін, О.Борисюк, О.Данилишин та ін.

Помітний внесок дали ґрунтовні дослідження місць битви під Берестечком 1651 року істориків-археологів: І.Каманіна, І.Свешнікова, Б.Прищепи, С.Ревуцького, О.Войтюка. Знахідки з розкопок не тільки поповнили експозицію музею і інформують про деталі побуту та військового ремесла наших предків, а й ствердили перспективу подальших досліджень.

Мета статті – дослідити історію створення та перспективи розвитку Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви».

Виклад основного матеріалу дослідження. Як данина незгасимої пам'яті та глибокої шани подвигу козаків-запорожців у битві під Берестечком 1651 року, на початку ХХ ст. на західній околиці Волині у с. Пляшева постав архітектурно-меморіальний комплекс – Козацькі Могили, нині Національний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви». До складу заповідника входять храм – пам'ятник Георгія Переможця (1910-1914 рр.), Михайлівська церква (XVII ст.), мурована стіна (1910-1914 рр.), пам'ятник Героям Берестецької битви (скульптор А.Куш, 1991 р.); місця, пов'язані з битвою під Берестечком: острів Гайок (місце загибелі 300 козаків), острів Монастирщина (козацький цвинтар), озерце «Козакова яма» (місце загибелі одного з учасників битви), місця козацьких переправ, острів «Попів горб» (первинне місце Михайлівської церкви), ставка Б.Хмельницького, ставка хана І.Гірея III) [6; 2].

Архітектурний ансамбль заповідника розташований на острові Журавлиха у заплаві лівого берега Пляшівки. Збудований у 1910-1914 рр. Почаївською Лаврою за ініціативою архімандрита О. Віталія (Максименка) переважно на народні пожертви. В центрі знаходиться триярусна Свято-Гергіївська церква, побудована у стилі українського бароко за проектом В. Максимова. Іконостас церкви, який одночасно є її західною стіною, а також декотрі внутрішні розписи виконані відомим українським художником І.Іжакевичем.

У підземному ярусі храму зберігаються кістки полеглих козаків та повстанців, знайдені на місці битви. Також на території заповідника є визначна пам'ятка – Свято-Михайлівська церква, перенесена з Острова. Побудована вона у 1650 р. Збудований пізніше підземний хід довжиною у 50 метрів з'єднує її з нижнім ярусом

Свято-Георгіївської церкви. Неповдалі Свято-Георгіївського храму-пам'ятника розташований музей заповідника. Його експозиція розмістилася у семи залах і присвячена подіям під Берестечком.

Перший музей волинської старовини на Козацьких Могилах створив В.Максименко ще на початку ХХ ст. У ньому «...чимало священницьких риз, шитих народними узорами, килимів, рушників, народного одягу, ряден із старовинним вибиванням. Є ліплені статуї святих, портрети князів та гетьманів українських, литовських та польських королів та магнатів» [7; 78].

Архімандрит Віталій запросив відомого історика І.Каманіна, члена Київського воєнно-історичного товариства, провести розкопи по місцях битви для знайдення матеріалу для музею. Було уточнено місця битви козаків із польським військом, зібрано останки полеглих козаків до саркофага у церкві та козацький речі – шаблі, списи, самопали, ножі, речі побуту, а також, проведено фотографування поля Берестецької битви [4; 50].

Дві світові війни, а також політична нестабільність, призвели до того, що вищезгаданий музей був зруйнований, а територія сучасного заповідника занедбана.

Перші кроки з відновлення музею зроблена наприкінці 1965 р., коли під тиском громадськості було ухвалено рішення Рівненського облвиконкому про відкриття музею-заповідника «Козацькі могили», що став відділом обласного краєзнавчого музею.

17 червня 1967 р. у колишніх келіях монастиря було відкрито першу експозицію музею. Завідуючим призначили шанувальника минувшини, жителя с. Пляшева П.Лотоцького, який незмінно перебував на цій посаді до 1993 р.. Саме Павло Якович стояв на шляху розбудови, всенародного визнання і світової слави музею-заповідника [5; 51].

Першу експозицію допомагали створювати колеги-музейники: директор Дубенського музею В.Оселедець, знаний рівненський історик, краєзнавець Г.Бухало, художник Рівненського краєзнавчого музею В.Мічуда, завідуючий музеєм П.Лотоцький.

Визначилися з профілем музею; він мав бути меморіальним, тобто увічнювати мужність, стійкість та відвагу українських козаків та повстанців, яку вони виявили у боях під Берестечком. Концепція впливала з профілю. Музей розміщувався у 1966-1967 роках в п'яти залах: у I залі – вступ, історія музею-заповідника; в II залі – історія місця битви під Берестечком (XII ст. – до 1648 р.). Визвольна війна українського народу під керівництвом Б. Хмельницького (1648 р. – до літа 1651 р.); II, III, IV, зали – Берестецька битва. Селянсько-козацьке військо, його класове розшарування. Польсько-шляхетська армія, її склад. Участь у війську донських козаків. Польські селяни і робітні люди в селянсько-козацькому війську. Участь у польському війську українських магнатів та феодалів; I фаза битви, II фаза битви. Значення Берестецької битви для возз'єднання України з Росією; V зала – увічнення пам'яті полеглих у битві селян-повстанців та козаків. Визвольна війна українського, Берестецька битва, її учасники і обов'язково, щоб пропустила цензура висвітлювалась радянська сучасність (пам'ятки, партизанські загони, колгоспи, вулиці населених пунктів, названі іменами учасників битви, видання і т.д.) [2; 80].

У той час було закладено основні підвалини розвитку заповідника. Його працівники започаткували збиральницьку роботу меморіальних пам'яток, які мають безпосереднє відношення до подій 1651 р., сюди віднесено й різнопланові речі різних періодів історії, виконуючи тим самим одне з основних завдань музею – накопичення та зберігання пам'яток історії та культури для прийдешніх поколінь.

Першими речами, що увійшли до збірки музею, став церковний інвентар, що залишився після монастиря: престол, шість ікон і майже 300 пам'яток культового призначення (хрести, чаші, діскоси тощо).

Дізнавшись про відкриття музею, місцеві жителі почали передавати його працівникам речі, випадково знайдені на полі битви, а також пам'ятки старовини, що знаходились у них дома. Музей поповнили пам'ятки, серед яких значну частину займали монети I пол. – сер. XVI ст., люльки, археологічні матеріали первісно-общинного ладу, зброя середини XVII ст. та часів Першої і Другої світових воєн [7; 78].

Перша експозиція збудована в основному на площинних матеріалах, але цього було замало, адже інтерес відвідувачів до музею зростав із кожним місяцем, кожним роком. Якщо у 1966 р. його відвідало 5513 екскурсантів, проведено 127 екскурсій, то наступного року – відповідно 15 тисяч і 349 екскурсій. До 1 серпня 1970 р. на Козацьких Могилах побувало 74783 особи, з якими проведено 1872 екскурсії. Серед відвідувачів музею були письменники, поети, піснярі, драматурги, вчені: Л.Ревуцький, брати Майбороди, Д.Гнатюк, Н.Матвієнко, Л.Костенко, М.Логвин, І.Шамо, І.Романчук, О.Апанович і багато ін. І однією з проблем, що постали перед новоствореним музеєм, було питання про поповнення його експонатами [2; 85].

3 червня 1970 по 1992 рр. з ініціативи і під керівництвом професора, доктора історичних наук І.Свешнікова на місці Берестецької битви працювала археологічна експедиція Рівненського краєзнавчого музею, що фінансувалася Рівненською обласною організацією Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Експедиція у 1970 р. провела поглиблену розвідку усєї території, на якій відбувалися події 1651 р. Було встановлено місця розташування частин української армії, татарських загонів, польських військ, ставку кримського хана Іслам-Гірея III, польського короля Яна II Казимира, місця двох переправ. Польові розвідки поєднувалися з вивченням усіх доступних вченому писемних опублікованих і архівних джерел, народних переказів і легенд. Розвідувальні роботи проходили паралельно з стаціонарними розкопками пам'ятки [7; 80].

Дослідивши кожен квадрат 2,5 га землі, історики виявили понад 5 тис. достовірних речей, що до цих розкопок відомі лише із скупих письмових історичних джерел, які відображають матеріальну культуру волинського села XVII ст., побут козаків та їх союзників – ремісників і селян, озброєння і обладнання

українського козацтва середини XVII ст. Після належного наукового опрацювання, вивчення, реставрації знахідки зайняли своє почесне місце в експозиції меморіального музею-заповідника.

Популярність Козацьких Могил щоразу зростає. Вже у 1989 р. музей відвідали – 60 тис. осіб, в 1990 р. – 150 тис.; найбільше в 1991 – 500 тис. Хоча, як згадував директор П.Лотоцький, точний відлік вести неможливо. Попри те, що штат заповідника був малочисельний, виконував великі навантаження з обслуговування відвідувачів. Улітку проводили по 250 екскурсій в місяць, паралельно виконуючи різні господарські роботи.

Екскурсійне навантаження починалось із 20 березня і завершувалось 10 січня. З січня по березень проводили перебудову експозицій, робили поточний ремонт приміщення музею, щоб прийняти новий майбутній потік відвідувачів [10; 161].

Під керівництвом директора заповідника було проведено ремонтно-реставраційні роботи. У 1987-1989 рр. – перекрито куполи та позолочено хрести Георгіївського, реставровано іконостас Михайлівської церкви фахівцями Львівської реставраційної майстерні. В 1972 р. Київською реставраційною майстернею відновлено живопис Георгіївського храму. У 1987-1989 рр. – перекрито куполи Георгіївської церкви, позолочено хрести на храмі, а також проведено реставрацію іконостасу Михайлівської церкви Львівською реставраційною майстернею [5; 52].

Проводилася наукова та видавнича робота. У 1967 р. до відкриття першої експозиції музею-заповідника видано фотобуклет «Козацькі могили» накладом у 10 тис. прим. під авторством Г.Бухала; у 1968 р. видавництво «Мистецтво» у Києві видало фото-буклет накладом 12 тис. прим., автор Л.Кравцов, видання якого перевидано накладом 50 тис. прим. 1971 р. У 1972 р. видавництво «Каменярь» у Львові видало путівник «Козацькі могили», автор П.Мах, накладом 26 700 прим. У 1981 р. вийшов путівник під назвою «Музей-заповідник у с. Пляшева на Рівненщині» за зібраними матеріалами журналіста ТАРС і РАТАУ П.Здоровила. У 1987 р. вийшов буклет «Поле народної слави» (м. Рівне, Облполітвидав). У 1990 р. видавництво «Мистецтво» (Київ) і «Каменярь» (Львів) видали путівник і фото-буклет І. Свешнікова. У 1992 р. за результатами 20-річних розкопок на полі битви у львівському видавництві «Слово» видано монографію І.Свешнікова «Битва під Берестечком». Також на музейну тематику «Козацьких могил» видано: у 1993 р. рівненським Державним редакційно-видавничим підприємством історичний нарис Г.Бухала «Круг містечка Берестечка», який видано вдруге і доповнене в 2008 р. Рівненським міським об'єднанням Товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка ВАТ «Рівненська друкарня». В 2003 р. рівненським видавництвом «Волинські береги» – «Козацькі могили. Музейний літопис», автор заступник директора з наукової роботи ДІМЗ «Поле Берестецької битви» Г.Лотоцький. В 2003 р. історико-краєзнавчий нарис: Національний пантеон «Козацькі могили» групи авторів: Рожко В., Прищяк В., Лотоцький П. та ін., луцьким видавництвом «Медіа» [10; 199.]. У 2005 р. видавництвом «Волинські береги» надруковано хрестоматію завідувача кафедри культурології РДГУ, проф. Виткалова В. Г. та завідувача відділу історії обласного краєзнавчого музею доц. Пономарьової Т. О.

Починаючи з 1990 р., щорічно (і до цього часу), проводяться науково-теоретичні конференції на тему: «Берестецька битва в історії України» на якій істориками та музейними працівниками висвітлюються питання історіографії та джерелознавства періоду Козаччини, значення Берестецької битви, видатних осіб Берестецької битви, а також проблем музейної діяльності тощо.

У 1989 р. постало питання про поновлення богослужінь у колишніх храмах, що входили до складу музею. В селі зареєстровано релігійну громаду, для богослужінь вона отримала Георгіївський собор. Усе монастирське церковне начиння, що знаходилось на обліку в музеї чверть століття, було передане церковній громаді.

Проявом прагнення українців до утворення Помісної Православної Церкви стало відзначення 340 річниці Берестецької битви [1; 5].

18 червня 1991 р. поле Берестецької битви зібрало понад півмільйона тих, кому дорогі «Козацькі могили». Сюди прибули гості з багатьох країн світу, народні депутати України, голова Верховної Ради Л.Кравчук та патріарх України-Руси Мстислав (Скрипник). З цього святого місця відроджувалась українська державність. Під час урочисто-траурного мітингу Л. Кравчук оголосив «Козацькі могили» Державним історико-меморіальним заповідником «Поле Берестецької битви» (Постанова Кабінету Міністрів від 12.06.1991 р. № 20; Наказ Міністерства культури №154 від 29.07.1991 р.) [5; 55].

З січня 1992 р. розгорнулася робота з формування заповідника, штату. Затверджено положення про заповідник, штатний розпис, відкрито рахунок у Демидівському банку. Директором Державного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» призначено Лотоцького П. Тоді ж відбулася передача експонатів із Рівненського краєзнавчого музею. Крім цього, музей поповнювався речами, що надходили від місцевих жителів та екскурсантів із різних куточків України та світу. І.Свешніков, проводячи археологічні розкопки, активно допомагав створювати музей, під його керівництвом формувалась його експозиція.

До розробки концепції розвитку заповідника залучено Львівську міжобласну реставраційну майстерню та Київський інститут історії і теорії містобудування. Концепція передбачала будівництво нового музейного приміщення, упорядкування місць, пов'язаних із битвою та встановлення відповідних знаків на цих місцях.

Заповідник пройшов тривалу дорогу до визнання його Державним. Тому основним завданням повинно бути належне збереження пам'яток, що знаходяться на території, популяризація цього святого місця, проведення археологічних досліджень, розширення музейних площ і вшанування пам'яті козаків [5; 55].

У 1996 та 1998 рр. на полі битви проводилися розкопки під керівництвом С.Ревуцького, що мали на меті дослідити ще одну з козацьких переправ на місці битви, проведення розвідок на території заповідника та поповнення музейних фондів новими пам'ятками. Археологам вдалося віднайти чимало пам'яток, але стан їх

збереження не дозволив приймати ці речі у фонди музею на постійне зберігання, тому збірку фондів поповнили лише польська монета 1625 року, люлька та металеве ядро XVII ст. [7; 81].

У 2003 р. відновлено дослідження поля битви під Берестечком. Замовником виступив заповідник, а виконавцем була ДП Рівненська філія Охоронної археологічної служби України. Археологічна експедиція під керівництвом Б.Прищепи виявила предмети озброєння, спорядження коней, речі побуту та особистого вжитку козаків, знаряддя праці, гроші (срібні коронні півтораки, литовські гроші і солід, карбованці за часів правління Сигізмунда III Вази), мідну панягію православного священника, свинцеві кулі різного калібру. Нові роботи на полі Берестецької битви 1651 р. показали перспективність подальшого вивчення цієї пам'ятки методами археології [8; 3].

Враховуючи вагомий внесок державного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» у справу збереження об'єктів, що становлять особливу історичну, наукову і культурну цінність, його роль у формуванні історичної свідомості українського народу, вихованні у молодого покоління шанобливого ставлення до історії України, 2008 р. Указом Президента України В.Ющенка, заповіднику надано статус національного [13]. Працівниками музею-заповідника проводяться необхідні заходи, що забезпечують належне його функціонування: приймаються екскурсійні групи; збиральницька робота, перевидаються путівники музеєм, проводяться наукові конференції до річниць Берестецької битви, ювілейних дат музею та, зокрема, археолога І.Свешнікова.

Структура заповідника (32 осіб) складається з адміністрації (4), науково-дослідного відділу (9), бухгалтерської служби (4), музейного персоналу (3), господарсько-обслуговуючого персоналу (1) [12].

У серпні 2015 р. на полі битви в чергове проводилися археологічні дослідження під керівництвом старшого наукового співробітника Рівненського краєзнавчого музею Войтюк О.П. Було знайдено фрагменти ліпної кераміки, кременю первісної доби, кулі до мушкетів, ядро малого калібру, шомпол, гудзики, монети XVI – XVII ст. Досліджено перспективний у археологічному плані сектор, що дозволяє окреслити ділянки для подальших виявлення і досліджень козацьких переправ [3; 20].

Висновки. Музей-заповідник «Поле Берестецької битви» з його унікальною колекцією козацьких XVII ст. речей, архітектурним ансамблем та творами образотворчого мистецтва, становлять надійну основу для подальшого розвитку, є невід'ємною частиною історико-культурних процесів, що відбуваються на території України та за її межами.

Козацькі Могили – місце прощ та осередок національного духу українців, сюди впродовж багатьох років йдуть люди, щоб віддати шану та помолитись за спокій полеглих за волю України. В храмах відбуваються богослужіння на українській мові, започатковано український монастир з українським національно-свідомим чернецтвом. У червні 1991 р. поле Берестецької битви зібрало понад півмільйона людей тих, кому дорогі Козацькі Могили з цього святого місця відроджувалась українська державність.

Список використаної літератури

1. **Борисюк О. О.** Сторіччя Свято-Георгіївського чоловічого монастиря на «Козацьких Могилах» / О. О. Борисюк // Зб. тез наук.-практ. конф. «Берестецька битва в історії України». – Пляшева, 2016. – С. 4-9.
2. **Бухало Г.** Круг містечка Берестечка / Г. Бухало. – Рівне : ВАТ «Рівнен. друк.», 2008. – 168 с.
3. **Войтюк О.П.** Археологічні дослідження на полі Берестецької битви у 2015 році // Зб. тез наук.-практ. конф. «Берестецька битва в історії України». Пляшева. – С. 19-21.
4. **Данилишин О.** Археологічні дослідження поля Берестецької битви / О. Данилишин // Зб. тез іст.-краєзнавчої конф. – Рівне, 2007. – С. 49-51.
5. **Лотоцький Г.** Козацькі могили. Музейний літопис / Г. Лотоцький. – Рівне : Волинські обереги. – 2003. – 84 с.
6. **Паспорт НІМЗ** «Поле Берестецької битви». – 4 с.
7. **Познікін А. В.** Етапи формування фондів Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» / А. В. Познікін // Зб. тез наук.-практ. конф. «Берестецька битва в історії України». – Рівне, 2011. – С. 78-83.
8. **Прищепя Б.** Звіт про роботу у 2003 році археологічної експедиції Рівненської філії охоронної служби України на полі Берестецької битви 1651 р. / Б. Прищепя. – Рівне, 2003. – 41 с.
9. **Прокопчук С. Ю.** Державний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви»: історичні витоки, історична періодизація становлення / С. Ю. Прокопчук // Зб. тез наук. конф. «Берестецька битва в історії України». – Рівне, 2006. – С. 57-60.
10. **Рожко В.** Національний пантеон «Козацькі могили»: Історико-краєзнавчий нарис / Рожко В., Пришляк В., Лотоцький П. – Луцьк : Медіа, 2003.
11. **Свешніков І.** Національний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви»: Путівник / І. К. Свешніков. – Рівне, 2010.
12. **Структура Національного історико-меморіального заповідника** «Поле Берестецької битви» з 1 січня 2014 р. Затверджено : Наказ Міністерства культури України № 906 від 25 вересня 2013 р. // Архів НІМЗ.
13. **Указ Президента України** № 816/2008. «Про надання державному історико-меморіальному «Поле Берестецької битви» статусу національного».

Reference

1. **Borysiuk O. O.** Storichchia Sviato-Heorhiivskoho cholovichoho monastyria na «Kozatskykh Mohylakh» / O. O. Borysiuk // Zb. tez nauk.-prakt. konf. «Berestetska bytva v istorii Ukrainy». – Pliashcheva, 2016. – S. 4-9.
2. **Bukhalo H.** Kruh mistechka Berestechka / H. Bukhalo. – Rivne : VAT «Rivnen. druk.», 2008. – 168 s.
3. **Voitiuk O.P.** Arkheolohichni doslidzhennia na poli Berestetskoï bytvy u 2015 rotsi // Zb. tez nauk.-prakt. konf. «Berestetska bytva v istorii Ukrainy». Pliashcheva. – S. 19-21.
4. **Danylyshyn O.** Arkheolohichni doslidzhennia polia Berestetskoï bytvy / O. Danylyshyn // Zb. tez ist.-kraieznavchoi konf. – Rivne, 2007. – S. 49-51.
5. **Lototskyi H.** Kozatski mohyly. Muzeinyi litopys / H. Lototskyi. – Rivne : Volynski oberehy. – 2003. – 84 s.
6. **Pasport NIMZ** «Pole Berestetskoï bytvy». – 4 s.
7. **Poznikin A. V.** Etapy formuvannia fondiv Natsionalnogo istoriko-memorialnogo zapovidnyka «Pole Berestetskoï bytvy» / A. V. Poznikin // Zb. tez nauk.-prakt. konf. «Berestetska bytva v istorii Ukrainy». – Rivne, 2011. – S. 78-83.
8. **Pryshchepa B.** Zvit pro robotu u 2003 rotsi arkheolohichnoi ekspedytsii Rivnenskoï filii okhoronnoi sluzhby Ukrainy na poli Berestetskoï bytvy 1651 r. / B. Pryshchepa. – Rivne, 2003. – 41 s.
9. **Prokopchuk S. Yu.** Derzhavnyi istoriko-memorialnyi zapovidnyk «Pole Berestetskoï bytvy»: istorychni vytoky, istorychna periodyzatsiia stanovlennia / S. Yu. Prokopchuk // Zb. tez nauk. konf. «Berestetska bytva v istorii Ukrainy». – Rivne, 2006. – S. 57-60.
10. **Rozhko V.** Natsionalnyi panteon «Kozatski mohyly»: Istoryko-kraieznavchyi narys / Rozhko V., Pryshliak V., Lototskyi P. – Lutsk : Media, 2003.
11. **Sviashnikov I.** Natsionalnyi istoriko-memorialnyi zapovidnyk «Pole Berestetskoï bytvy»: Putivnyk / I. K. Sviashnikov. – Rivne, 2010.
12. **Struktura Natsionalnogo istoriko-memorialnogo zapovidnyka «Pole Berestetskoï bytvy» z 1 sichnia 2014 r.** Zatverdzheno : Nakaz Ministerstva kultury Ukrainy № 906 vid 25 veresnia 2013 r. // Arkhiv NIMZ.
13. **Ukaz Prezidenta Ukrainy № 816/2008.** «Pro nadannia derzhavnomu istoriko-memorialnomu «Pole Berestetskoï bytvy» statusu natsionalnogo».

КУЛЬТУРНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ НАЦИОНАЛЬНОГО ИСТОРИКО-МЕМОРИАЛЬНОГО ЗАПОВЕДНИКА «ПОЛЕ БЕРЕТЕЦКОЙ БИТВЫ»

Адамчук Катерина Дмитриевна, магистрант кафедры культурологии и музееведения, Ривненский государственный гуманитарный университет, г. Ривне

Проведен обзор публикаций, в каких исследовано создание, развитие та деятельность Национального историко-мемориального заповедника «Поле Берестецкой битвы», описано основные его находки, мемориальные объекты и другие памятники которые составляют основу функционирования музея, их историю, значение и роль в истории украинской культуры. Кроме того, в статье изучено влияние социальных та политических процессов в обществе на развитие музея ка социально-культурного института.

Ключевые слова: архитектурно-мемориальный комплекс, Церковь Георгия Победоносца, храм-памятник, церковь святого Михаила XII, музей-заповедник.

CULTURAL AND SPIRITUAL POTENTIAL OF THE NATIONAL HISTORICAL MEMORIAL PRESERVE «FIELD OF THE BATTLE OF BERESTECHKO»

Adamchuk Kateryna, a student of MA course at the department of culture of Cultural and museum studies Rivne state humanitarian university, employee of NHMP «Field of the Battle of Berestechko»

The review of narrow publications that contain the research of the setting up, development and the operation of the National historical memorial preserve «Field of the Battle of Berestechko» are analyzed in article. The author investigates and describes main finds, commemorative architecture and other monuments to the past that are the basis of operation of museum. In addition, author provides the research of the history of museum, its artifacts, values and role in the history of Ukrainian culture. In addition, the article studies the impact of social and political processes in the society on the development of the museum as a social and cultural institution.

Key words: architectural and memorial complex, the St. George Church, the St. Michael Church, underground crossing, Memorial Days of the dead Cossacks, museum, Museum-Reserve.

UDC 008:[727:069](477)

CULTURAL AND SPIRITUAL POTENTIAL OF THE NATIONAL HISTORICAL MEMORIAL PRESERVE «FIELD OF THE BATTLE OF BERESTECHKO»

Adamchuk Kateryna, a student of MA course at the department of culture of Cultural and museum studies Rivne state humanitarian university, employee of NHMP «Field of the Battle of Berestechko»

The aim of this paper is to explore and to conduct the research of the history of forming and on base of the research to foresee the prospects of the operation of the National historical memorial preserve «Field of the Battle of Berestechko».

Research methodology. The review of narrow publications that contain the research of the setting up, development and the operation of the National historical memorial preserve «Field of the Battle of Berestechko» are analyzed in article. Eleven major publications on the subject (reports on conferences, enclosed in scientific journals, scientific journals, and newspaper articles) have been reviewed. Information about the structure and activities of the museum taken from legal sources, such as orders and laws.

Results. The author has investigated and described main finds, commemorative architecture and other monuments to the past that are the basis of operation of the National historical memorial preserve «Field of the Battle of Berestechko».

Museum-Reserve «**Field of the Battle of Berestechko**» with its unique collection of Cossack things XVII. architectural ensemble and works of art constitute reliable basis for further comprehensive development and is an integral part of the historical and cultural processes taking place in Ukraine and abroad.

In addition, author provides the research of the history of museum, its artifacts, values and role in the history of Ukrainian culture. However, with its historical value the issues of maintenance of the architecture and artifacts arises immediately.

In summary, the article studies the impact of social and political processes in the society on the development of the museum as a social and cultural institution.

Novelty. This article is the first attempt to conduct research of the the cultural and spiritual potential of the National historical memorial preserve «Field of the Battle of Berestechko».

The practical significance. Students, scientists and museum workers find the information provided in the article useful in preparing for seminars related to the theme of articles, during conducting their own research on the functioning of historical museums in Ukraine.

Key words: architectural and memorial complex, the St. George Church, the St. Michael Church, underground crossing, Memorial Days of the dead Cossacks, museum, Museum-Reserve.

Надійшла до редакції 2. 11. 2016 р.

УДК 008:725.94(477)

ПАМ'ЯТКИ КРЕМЕНЕЧЧИНИ В СТРУКТУРІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Капінос Тетяна Едуардівна, магістрант, Рівненський державний гуманітарний університет,
м. Рівне, науковий співробітник Почаївського історико-художнього музею
adamovich.tetyana@mail.ru

На підставі аналізу місцевих краєзнавчих матеріалів та відповідної джерельної бази, зібраної автором як безпосереднім науковим співробітником музею, здійснено короткий огляд основних культурно-мистецьких пам'яток оригінального району Західної України яким є Кременеччина, виявлена їх історія виникнення та місце і роль у культурно-мистецькій спадщині краю.

Ключові слова: Кременеччина, пам'ятки історії та культури, національна спадщина, культурний простір.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку української гуманістики спрямований на виявлення актуальних проблем функціонування культурної спадщини України. Серед пріоритетних напрямів досліджень важливе значення належить позиціонуванню пам'яток історії та культури у регіональному вимірі. Нині українське суспільство відкриває для себе значимість архітектурних пам'яток в історичній пам'яті народу. Саме ці пам'ятки на теренах української землі візуалізують глибину духовності та багатство вітчизняного мистецтва. У цьому зв'язку питання щодо вивчення архітектурних пам'яток окремого регіону України є актуальним. Окрім того, в сучасних умовах активізації туристичної сфери, особливо місцевого паломницького туризму, проблема збереження і популяризації архітектурних пам'яток Кременеччини на часі. Зауважимо, що саме цей регіон, розташований на Кременецьких горах та етнічно (на відміну від інших районів) належить до Волині, включений у діючу програму популярних в Україні туристичних та паломницьких маршрутів.

Останні дослідження та публікації. Архітектурні пам'ятки Кременеччини цікавили дослідників ще з минулих століть. Значну увагу їх вивченню приділяли у своїх роботах А.Хойнацький [11], Н.Теодорович [10], І.Савелюк [6], С.Антонович [1], Г.Черняхівський [12] та ін. Особливе значення у вивченні пам'яток архітектури цього регіону належить художній спадщині Т.Шевченко [14]. Проблеми історії та збереження пам'яток Кременеччини досліджував В.Собчук у роботах «Середньовічні та ранньомодернові споруди Волині» [8], «Кременецький замок» [9].

Історичний контекст дослідження Кременецького замку та можливості його реставрації подає у своїй науковій розвідці «Результати досліджень Кременецького замку» Р.Могитич [4]. Культурні споруди, зокрема, Почаївської Успенської Лаври, розглядає Н.Оболончик у своїй роботі «Почаївський монастир у 30-х рр. ХІХ ст.: зміна обличчя» [5]. Автор не лише розкриває трансформації, що відбулись у монастирі після повернення його у православ'я в 1831 р., а й вписує пам'ятки в контекст культурної спадщини України.